

Aşyk Çañly

Category: Kitapcy, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly
написано kitapcy | 22 январа, 2025

Aşyk Çañly AŞYK ÇAŇLY

Şahyryň çyn ady Rahmanberdi bolup, Çañly ýa-da Aşyk Çañly onuň edebi lakamydyr. Çañly Esenguly raýonynda 1823-nji ýylda dünýä inýär. Rahmanberdiniň kakasyna Öwez diýer ekenler. Öwez hem irki döwürlerde şahyrçylyk edipdir. Onuň asly hywaly. Emma ýerli han-begler bilen oňuşmanlygy üçin, Hywadan Gürgene göçmeli bolýar.

Çañly ýomutlaryň sakawy diýen tiresinden. Şahyr ýaşlygynda mal bakýar, soňra daýhançylyk edýär. Çañlynyň kakasy Öwez Eýran goşunlarynyň häli-şundi ýurdy çapyp duranlygy zerarly, ýene-de Hywa göçmeli bolýar. Bu göçüşiň näwagt bolandygy belli däl. Ýöne, ol göç bilen şahyryň hem gidenligi mälim. Çañlynyň kakasy Öwez Hywa hany Mämmetreýim bilen gatnaşykly bolupdyr. Şol sebäpli ol Öwez han adyny hem alypdyr.

Çañly Esengulyda oturýan wagtlarynda Bibi diýen bir dul gelin bilen söýüşýär. Şahyr Hywa göçenligi zerarly, söýgülisinden aýra düşýär. Çañly Hywadan ýörite Bibi üçin gaýdýar we ömrüniň ahyryna çenli Etrek derýasynyň boýunda ýaşaýar. Şahyr 1897-1898-nji ýyllarda aradan çykýar we Esenguly raýonynyň Garadegiş diýen ýerinde jaýlanylýar. Çañly Hywadan gaýdýanlygyny beýan edip, şeýle ýazypdyr:

Horezmden Horasana gider men,
Hümmet senden, ýa Päliwan, hoş galgaý,
Haýsy birin diýip, haýsyn aýdar men,
Mämmetreýim – şahy-jahan, hoş galgaý![1]

Şahyr birnäçe yşky-lirikanyň, «Daglar» atly peýzaž lirikasynyň awtorydyr. Çañlynyň bu sygyrlary 1940-njy ýylda Musa Ballyýew diýen adam tarapyndan şahyryň öz agzyndan eşiden Nurmämmet Omarow atly bagşydan ýazylyp alnypdyr.

Şahyryň söýgi lirikasynyň saldamly bölegi söýgülisi Bibä

bagyşlanypdyr. Ol şygrylaryň käbirinde Bibiniň görk-görmeği wasp edilse, käbirinde liriki gahrymanyň çekýän ahy-nalasy teswirlenýär. Çaňlynyň söýgülisini wasp edip ýazan şygrylarynda şeýle bir özboluşlylygy görkezýän aýratynlyk ýok. Ol söýgülisini wasp edende, halk döredijiligine, klassyk şahyrlara eýeripdir:

Tawus dej towanyp, herýan garanyp,
Gola şana alyp, zülpün daranyp,
Al-ýaşyl geýinip, atlaz bürenip,
Şemle-şal oramyş bili Bibiniň.

Aşyk boldum ýaryň ala gözüne,
Şähdu-şeker, şerbet deýin sözüne,
Bibi gyz dogrusyn aýtsam özüne,
Çolada gyssanyp, bäre gel, bäre.[2]

Şahyryň aşyklygy gizlin däl. Ol aýykdan-aýyk öz Bibisini wasp edýär. Emma liriki gahrymanyň şahsyýeti aýdyň görünmeýär, sebäbi ol öz söýgülisini wasp edende içki joşgunyny, tolgunmasyny şygryna siňdirip bilmändir. Emma Çaňlynyň ýaryndan aýra düşenindäki ýazan şygrylarynda weli, liriki gahrymanyň keşbi, bu aýraçylyk zerarly onuň çekýän jebri aýdyň göze ilýär:

Seni ýamanlana dawa kylardym,
Şirin janym yşk oduna salardym.[3]

Bibi başga birine durmuşa çykarylýar. Şahyr bu ýerde Bibini ýazgaryp, «Bilmedim» eserini ýazýar:

Tikilen garantgy, bet şekil surat,
Maňzy ýok bir hoz ekeniň bilmedim.[4]

Çaňly söýgülisini biwepalykda aýyplaýar, ony çeper meňzetmeler bilen masgaralaýar, üstünden gülýär. Eger şahyryň Bibi baradaky duýgusy şu pikir bilen tamamlanan bolsady, biz şahyry durnuksyzlykda aýyplardy. Çaňlynyň söýgüsi çyn söýgi bolmazdy, ol wagtlaýyn emele gelen bir durnuksyz duýgy

bolardy. Emma şahyr Bibini her näçe ýazgarsa-da, ony erbet zatlar bilen deňeşdirse-de, Bibä bolan ýüregindäki söýgüsini oçügsilendirip bilmeýär. Liriki gahryman täzedan öz magşugyny zarlaýar we ýüreginiň erkine berilýär:

Dünýäde sen idiň başymyň täji,
Sen täjiňi kime goýdurdyň, Bibi.
Meniň gözüm seniň husnuň gallajy,
Sen husnuňdan kimi doýdurdyň, Bibi.[5]

Çaňlynyň iň oňat şygrylarynyň biri-de «Daglardyr». Dag tebigatyna belet şahyr onuň haýwanlaryny, tebigatyndaky üýtgeşiklikleri özboluşly beýan edýär:

«At» diýip, adam geler Hywa hanyndan,
Arap atlar, goç ýigidiň şanyndan,
Aýrak, goç enesiniň ýanyndan,
Gyzyl burun, gyr taý tutanym daglar.

Atgyr tüpeň bilen çykyp şikara,
Aýragyn, umgasyn atanym, daglar.[6]

Şahyr diňe dagyň gyzel tebigatynyň keşbini çekmek bilen çäklenmeýär. Onuň halkyň durmuşy bilen baglylygyny hem beýan edýär. Şygrydan görnüşi ýaly, halkyň maly dagyň bir deresinden inip gelýär, bir deresinden bolsa çykyp barýar.

Çaňly şahyryň beýleki temalarda ýazan eserleri entek biziň elimizde ýok.

A.Nurýagdyýew.

[1] Inw. f. 655, 5 sah.

[2] Inw. 2185, 130 sah.

[3] Şol ýerde.

[4] Şol ýerde.

[5] Inw. f. 655.

[6] Inw. 1111. Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly